

تحولات اجتماعی ادغام مناطق روستایی در سازمان فضایی-کالبدی شهر تهران

(مطالعه موردی منطقه کن)

اصغر نظریان

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

سهیل کنارودی

کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

تاریخ پذیرش ۱۳۸۸/۹/۳

تاریخ دریافت ۱۳۸۸/۸/۲۴

چکیده

در طی پنجاه سال اخیر، به دلیل افزایش و رشد جمعیت شهری و توسعه مناطق شهری ناشی از آن، شاهد ادغام فضایی مناطق روستایی بسیاری در کالبد فضایی شهرها، به خصوص در شهرهای جهان سوم بوده ایم. که این مسئله تغییرات و دگرگونی‌های عمده‌ای را به لحاظ اجتماعی در سطح این مناطق بوجود آورده است. در شهرهای بزرگی همچون تهران، مناطق روستایی در نقاطی از شهر وجود دارند که این مناطق بنا به دلایلی، همچنان ماهیت فیزیکی و بافت سنتی روستایی خود را حفظ نموده‌اند. بسیاری از مناطق روستایی شهر تهران در حال حاضر به عنوان بخشی از پیکره عظیم محدوده کالبدی یا فیزیکی تهران به شمار می‌آیند. از جمله این روستاها می‌توان به روستای کن اشاره نمود که در حوزه شهری تهران و در ناحیه ۲ شهرداری منطقه ۵ واقع شده و برخلاف ادغام فضایی کامل در شهر تهران همچنان توانسته بافت فیزیکی روستایی و خصیصه‌های عمده اجتماعی خود را حفظ نماید. نتایج حاصله بیانگر این موضوع است که روستای کن، برخلاف ادغام کامل فضایی در کلان شهر تهران همچنان توانسته بافت و مورفولوژی روستایی و ویژگی‌های اجتماعی خود را حفظ نماید. در طی روند توسعه و تکامل کالبدی شهر تهران و منطقه ۵، هسته اولیه روستای کن که به عنوان هسته اصلی شکل‌گیری منطقه ۵ محسوب می‌شود، به لحاظ فیزیکی توسعه‌ای نداشته، همچنین بسیاری از باغات و اراضی کشاورزی روستای کن کارکرد سنتی خود را حفظ نموده‌اند. با توجه به نقش و کارکرد روستا-شهری، روستای کن شاخصه‌های اجتماعی و فرهنگی خود را به دلیل ریشه مذهبی ساکنان بومی و امامزاده‌های واقع در آن حفظ نموده، اما مهم‌ترین مشکل و معضل این منطقه را می‌توان اسکان گروه‌های مهاجر افغان در باغات شمال کن دانست.

واژگان کلیدی: تحولات اجتماعی، سازمان فضایی، ادغام مناطق روستایی، کلان‌شهر تهران، کن.

مقدمه

یکی از پدیده‌های نامطلوب ناشی از اجرای سیاست‌های توسعه در ایران طی چند دهه اخیر، نابسامانی وعدم توازن در توزیع خدمات و جمعیت بوده است که بازتاب این سیاست‌ها، به صورت رشد سریع شهرها به ویژه شهرهای بزرگ و تضعیف نقش شهرهای میانی و کوچک و نیز حذف حلقه‌های پیونددهنده شهرها و سکونتگاه‌های روستایی ظاهر گردیده است.

در این میان رشد بی‌رویه شهر تهران و افزایش جمعیت آن بیش از همه موجب این مشکلات و تغییر در نظام شهری ایران شده است. توسعه و گسترش فضایی شهر تهران علاوه بر پیدایش کوی‌ها، محلات و شهرک‌های جدید، هسته‌های جمعیتی کوچکی را نیز که از ۲۵ سال پیش به صورت قریه و آبادی شکل یافته بودند با پذیرش مهاجرین جدید به صورت قطب‌های متمرکز جمعیتی در آورده است. بدین ترتیب نظم فضایی خاصی که از سال‌های قبل از ۱۳۳۵ در تهران و فضای پیرامونی و مناطق اطراف آن شکل گرفته بود، در جریان یک سلسله تحولات اقتصادی-اجتماعی و سیاسی در سطح ملی و منطقه‌ای دگرگون و ضمن توسعه فضایی مقرشهری، به سازماندهی فضای پیرامونی و مناطق اطراف نیز منجر شده است (نظریان، ۱۳۷۰: ۹۷). شهر تهران و مناطق شهری نزدیک آن همواره طی سالیان مختلف، به ویژه از سالهای به ۱۳۵۷ تا کنون کانون توجه مهاجرت‌های روستایی از مناطق مختلف کشور با قومیت‌ها و فرهنگ‌های مختلف بوده‌اند. در پی تحول و گسترش فضایی و دگرگونی در ساختار اجتماعی و جمعیتی شهر تهران، ضرورت نگرش به تحول فضایی و اجتماعی-جمعیتی به وجود آمده در مناطق برون شهری (مناطق پیرامونی و روستاها) نیز مهم به نظر می‌رسد. این نابسامانی در محدوده مطالعاتی، یعنی منطقه و روستای کن، به شکل توزیع نامتناسب خدمات شهری، تحولات اجتماعی و جمعیتی مانند مهاجرت‌های داخلی و خارجی، ادغام فضایی-کالبدی منطقه و روستا با شهر تهران نمایان گردیده است.

طرح موضوع

از نیمه دوم قرن بیستم، تحولات اجتماعی عظیمی در بسیاری از مناطق شهری جهان به ویژه شهرهای جهان سوم در نتیجه رشد فزاینده شهرنشینی، توسعه نواحی شهری و ادغام مناطق پیرامونی شهر (نواحی روستایی) در ساختار فضایی شهرها به وجود آمد. به طور کلی می‌توان مهاجرت روستاییان به شهر و خوابگاهی شدن بسیاری از مناطق پیرامون شهرهای بزرگ را نتیجه این تحولات دانست.

مسلماً در جریان این درهم‌گسیختگی، اجزای کوچک نظام یا حوزه‌های روستایی به نفع شهرهای بزرگ تضعیف شده و موجبات ضعف و رکود این حوزه‌ها فراهم شد. امروزه بسیاری از شهرهای کشورهای جهان سوم، در چنین مرحله‌ای از توسعه فضایی بوده، به صورتی که مهاجرت‌های عظیم،

بی‌رویه و ناموزون از روستاها و نواحی حاشیه‌نشین به شهر اصلی را موجب شده و در مقابل، محرومیت مناطق دور افتاده و تمرکز امکانات در شهرهای بزرگ را به وجود آورده است. در ایران نیز وقوع تحولات در ساختار اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و سیاسی به همراه تنوع و گوناگونی در نظام اکولوژیک باعث ایجاد ساختار فضایی ناهمگون، قطبی شدن و تمرکز شدید گردیده است (صرافی، ۱۳۶۴: ۸-۱۵). در طی نیم قرن اخیر مناطق روستایی متعددی به دلایل مختلف در شهر تهران ادغام شده‌اند، ولی روستای کن از جمله روستاهایی است که بافت طبیعی و سنتی خود را به میزان بسیار زیادی حفظ نموده است. اما مسئله اصلی و اساس آن است که آیا تحولات اجتماعی موجود در این روستا، می‌تواند سبب ایجاد یک رابطه قوی و ادغام آن در ساختار کلی کالبدی و اجتماعی شهر تهران شود؟ یا همچنان با توجه به تحولات اجتماعی صورت گرفته در این روستا به لحاظ مهاجرت گروه‌های مهاجرنشین افغان از مرزهای شرقی کشور و مهاجرت‌های داخلی به ویژه از نقاط غربی کشور و حفظ بافت فیزیکی طبیعی این روستا، باز هم شاهد عدم تغییر و دگرگونی کامل در ساختار اجتماعی و بافت روستایی آن، در شهر تهران خواهیم بود.

ضرورت و اهداف تحقیق

با توجه به تحولات اجتماعی حادث در نظام سکونتگاهی ایران و مهاجرت‌های داخلی و خارجی و تغییراتی که در روابط فضاهای شهری با نواحی روستایی و پیرامون به وجود آمده است ملاحظه می‌شود بسیاری از روستاها در پی این تحولات ساختاری، خالی از سکنه شده‌اند و یا برخی متأثر از تحولات دهه‌های اخیر نقش‌های جدیدی در تحول کالبدی و اجتماعی فضای شهری را پذیرفته‌اند. بنابر این بررسی روند تحولات اجتماعی ادغام مناطق روستایی در سازمان فضایی - کالبدی شهرها ضروری به نظر می‌رسد.

فرضیه‌های تحقیق

در این تحقیق به دنبال تحلیل چشم‌اندازهای خلق شده در نتیجه تحولات اجتماعی ادغام مناطق روستایی در ارتباط با سازمان فضایی - کالبدی شهر تهران می‌باشیم و برآنیم تا به ماهیت این تغییرات پی ببریم. فرض‌های تحقیق عبارتند از:

- ۱- به علت موقعیت طبیعی و ویژگی‌های اجتماعی، روستای کن دارای ویژگی‌های متمایزی است.
- ۲- روستای کن در محدوده خدماتی و فیزیکی شهر تهران قرار دارد و هنوز هم مورفولوژی روستایی خود را حفظ کرده است.
- ۳- ادغام فضایی روستای کن در ساختار کلی کالبدی شهر تهران، نتوانسته است بافت کالبدی آنرا تغییر دهد.

بحث نظری و روش شناسی تحقیق

در بررسی روابط شهرو روستا به منظور تعادل بخشی به زندگی شهری و روستایی نیاز به شناخت عوامل متعددی است. در اینجا، موضوعاتی مورد مطالعه و بحث قرار گرفته است که ارتباط بسیار نزدیکی با موضوع اصلی داشته و بدون بررسی و توضیح آنها نمی توان به تبیین فرایند تحقیق پرداخت. روشن شدن مفاهیمی همچون شهر، روستا، تحولات اجتماعی، فضا و فضای جغرافیایی، سازمان فضایی، سازماندهی فضایی، گسترش فضایی، ساختار فضایی، نظریه پیوند فضایی، منطقه کلان شهری، واگرایی شهری، روش های سیستمی، سازمان یابی سیستم شهری، نظریه سیستم ها و دیدگاه جغرافیای کاربردی می توانند در کنار آگاهی از نظریه های سازمان فضایی که در ابعاد مختلف لازم به نظر می رسند در رسیدن به اهداف این پژوهش مؤثر واقع شوند.

در سال های اخیر به دلیل رشد فزاینده فیزیکی و کالبدی شهر تهران، شاهد توسعه شهر در ابعاد و اشکال مختلف بوده ایم، از نظریه های مرتبط با این نوع تحولات کالبدی می توان به نظریه ساختار شهری و نظریه های توسعه مناطق متحدالمرکز، شعاعی یا ستاره ای، قطاعی و خطی یا کریدوری که شهر تهران بر اساس آن شکل و توسعه یافته است اشاره نمود.

در طی سال های گذشته به دلیل توسعه فیزیکی شهر تهران و استقرار گروه های جمعیتی مختلف در شهر تهران و شهرک های اطراف آن، واژه مگالاپلیس یا منطقه کلان شهری را نیز می توان در مورد شهر تهران بیان نمود، زیرا شهر تهران و شهرک های اطراف آن جمعیتی بالغ بر ده میلیون نفر را در بر گرفته و این منطقه بیش از یک متروپلیتن یا مادر شهر را دارا می باشد. سازمان فضایی شهر تهران تبلور جریان و الگوی ارتباطات فضایی این منطقه کلان شهری است. اصولاً سازمان فضایی هر منطقه ای فعالیت های انسانی - اقتصادی به هم پیوسته ای را شامل می شود که این پیوستگی ها تا ابعاد وسیعی می تواند گسترش یابد. سازمان فضایی، منطقه معینی را می پوشاند که از لحاظ طبیعت، نوع، سطوح، تکامل و کارکرد عناصر و عوامل با هم ارتباط دارند (رضوانی، ۱۳۸۱: ۶۶). که این ارتباط را می توان در ساختار فضایی - کالبدی منطقه کلان شهری تهران مشاهده نمود.

مفهوم سیستم بیانگر ترکیبی از اجزاء و قسمت های مختلف یک مجموعه که به یکدیگر وابسته اند و روابط متقابل میان آنها به شکل خاصی سازمان یافته است (شکویی، ۱۳۸۴: ۴۹). بنابراین می توان منطقه و روستای کن را به عنوان یک زیر سیستم از سیستم کل، یعنی شهر تهران در نظر گرفت به این مفهوم که این مناطق با یکدیگر در ارتباط فضایی بوده و روابط متقابلی به شکل کارکردهای گوناگون در بین آنها در جریان می باشد. سرانجام چنین نتیجه می شود که روستا، شهر و منطقه را می توان یک سیستم تلقی کرد، که بین آنها روابط متقابل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و وحدت اقلیمی وجود دارد (مجتهد زاده: ۴۱).

می توان گفت از ابتدا جغرافیدانان به شکل های مختلفی روش تحلیل سیستمی را در همه زمینه های علمی - کاربردی در فرایند شناخت و تحلیل و برنامه ریزی شهری و منطقه ای به کار می گرفتند. نگرش سیستمی، چارچوب روش شناختی، برای تحقیق و بررسی ساخت و کارکرد یک سیستم فراهم می آورد و به جغرافیدان امکان می دهد که به منزله ابزار شناختی، فرم تازه ای از جامعیت جغرافیایی بنا کند (شکویی، ۱۳۸۴: ۴۸). نگرش سیستمی امکان تحلیل روابط و کارکردهای موجود در یک منطقه را فراهم می سازد، زیرا در این نوع تحلیل، تمامی اجزای یک سیستم که در ارتباط کامل با هم قرار گرفته اند مورد مطالعه قرار می گیرند و روابط و کارکردهای مختلفی که بین آنها وجود دارد، بررسی می گردد بنابراین در مطالعه حاضر نیز از روش سیستمی و تحلیل سیستمی کارکردهای مختلف میان روستای کن و شهر تهران در تمام ابعاد فضایی - کالبدی و اجتماعی استفاده گردیده است.

روش و مراحل تحقیق

از آنجایی که هدف تحقیق بررسی تحولات اجتماعی در نتیجه ادغام مناطق روستایی در سازمان فضایی - کالبدی شهر تهران (منطقه کن) است و هدف اصلی آن می تواند در رابطه با سیر تحولات اجتماعی اتفاق افتاده در روستای کن، همچنین نتایج ادغام یا عدم ادغام این منطقه در سازمان فضایی - کالبدی شهر تهران باشد و با توجه به اینکه فضای جغرافیایی محدوده مورد مطالعه به عنوان یک زیر سیستم از فضای جغرافیایی کل یا فضای کالبدی شهر تهران محسوب می شود، لذا در فرایند تحقیق از تفکر سیستمی استفاده گردیده و در پی آن هستیم با شناخت اجزاء سیستم و روابط موجود بین اجزاء به کارکرد کلی آن برسیم و جایگاه کلی تحولات اجتماعی در نتیجه ادغام مناطق روستایی در سازمان فضایی - کالبدی شهر تهران را مشخص نمائیم. نوع تحقیق توصیفی و تحلیلی بوده و مطالعات مبتنی بر بررسی اسناد کتابخانه ای و اطلاعات و داده های آماری و نقشه ها و نیز تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده ها با مراجعه به نقشه ها و جداول اطلاعاتی در دوره های مختلف زمانی انجام گرفته است. نقشه ها در محیط نرم افزار GIS طراحی و به وسیله نرم افزار Photo Shop تدوین گردیده است.

محدوده جغرافیایی، موقعیت و وسعت منطقه ۵ شهری تهران

شهر تهران، مرکز شهرستان تهران و پایتخت ایران است که از نظر جغرافیایی بین ۵۱ درجه و ۱۷ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۳۳ دقیقه درازای خاوری و بین ۳۵ درجه و ۳۷ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۳۷ دقیقه پهناي شمالی و بلندی بین ۱۱۰۰ متر تا ۱۵۰۰ متر واقع شده است (اطلس شیب، ۱۳۴۶: ۲). به لحاظ جمعیتی شهر تهران طی پنجاه سال گذشته رشد جمعیتی فزاینده ای را در پی فرایند شهرنشینی و مهاجرت روستاییان به آن تجربه نموده است که این رشد فزاینده سبب گسترش فیزیکی شهر تهران و پیدایش

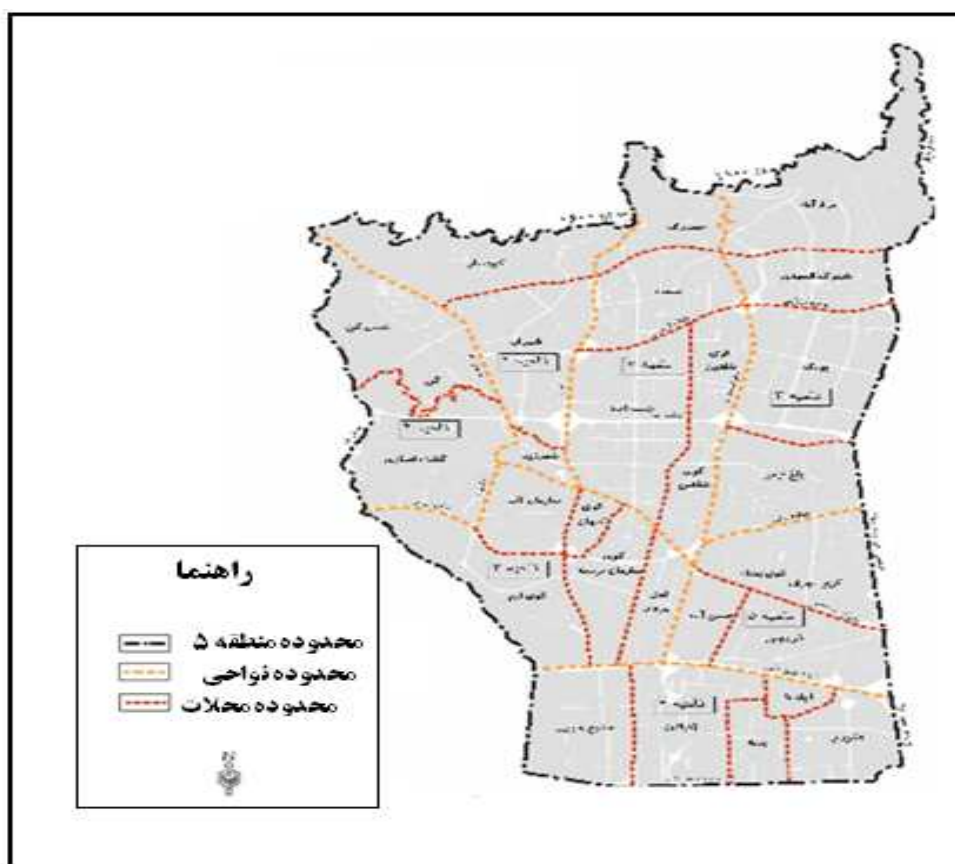
شهرک‌ها و کوی‌های متعدد پیرامون آن گشته است. بر اساس اطلاعات مندرج در نمودار شماره ۱، ملاحظه می‌کنیم که شهر تهران از سال ۱۳۳۵ تا کنون رشد بسار فزاینده‌ای جمعیتی داشته است و در سال ۱۳۸۵ جمعیتی نزدیک به هشت میلیون نفر را در خود جای داده است که از این نظر در میان شهرهای ایران دارای رتبه اول جمعیتی است.

نمودار شماره ۱: تغییرات جمعیت شهر تهران طی سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۸۵

منبع: مرکز آمار ایران، سالنامه آماری

منطقه ۵ شهر تهران در شمال غربی شهر تهران واقع شده است. پیش از شکل‌گیری منطقه ۲۲ شهر تهران، منطقه ۵ به عنوان غربی‌ترین حد شهر تهران به حساب می‌آمده است. این منطقه با مساحت ۵۲۸۷/۳ کیلومتر مربع، جمعیتی در حدود ۶۷۷ هزار نفر را در خود جای داده است. این منطقه از قسمت شمالی به ارتفاعات شمال تهران، از شرق به بزرگراه آیت الله اشرفی اصفهانی - محمدعلی جناح، از جنوب به جاده مخصوص کرج و از غرب به مسیل کن محدود می‌گردد. منطقه ۵ از شرق همسایه منطقه ۲، از جنوب مجاور منطقه ۹ و از غرب در مجاورت مناطق ۲۱ و ۲۲ می‌باشد، شمال منطقه را ارتفاعات شمالی تهران تشکیل داده است. این منطقه نیز دارای ۷ ناحیه و ۲۷ محله می‌باشد.

نقشه شماره ۱: محدوده منطقه ۵ شهر تهران و محلات و نواحی هفتگانه آن

تحلیل روند تحولات کالبدی شهر تهران

در یک دوره کوتاه، ۱۰۸ روستا با همه هویت انسانی - اجتماعی - فرهنگی و با همه اراضی کشاورزی و باغات متعدد و چشم اندازهای طبیعی زیبا و چشمه ساران زلال و اراضی زراعی و مرتعی در توسعه شهر تهران ادغام شده و یا دچار استحاله شدند که در اینجا به آنها پرداخته می شود.

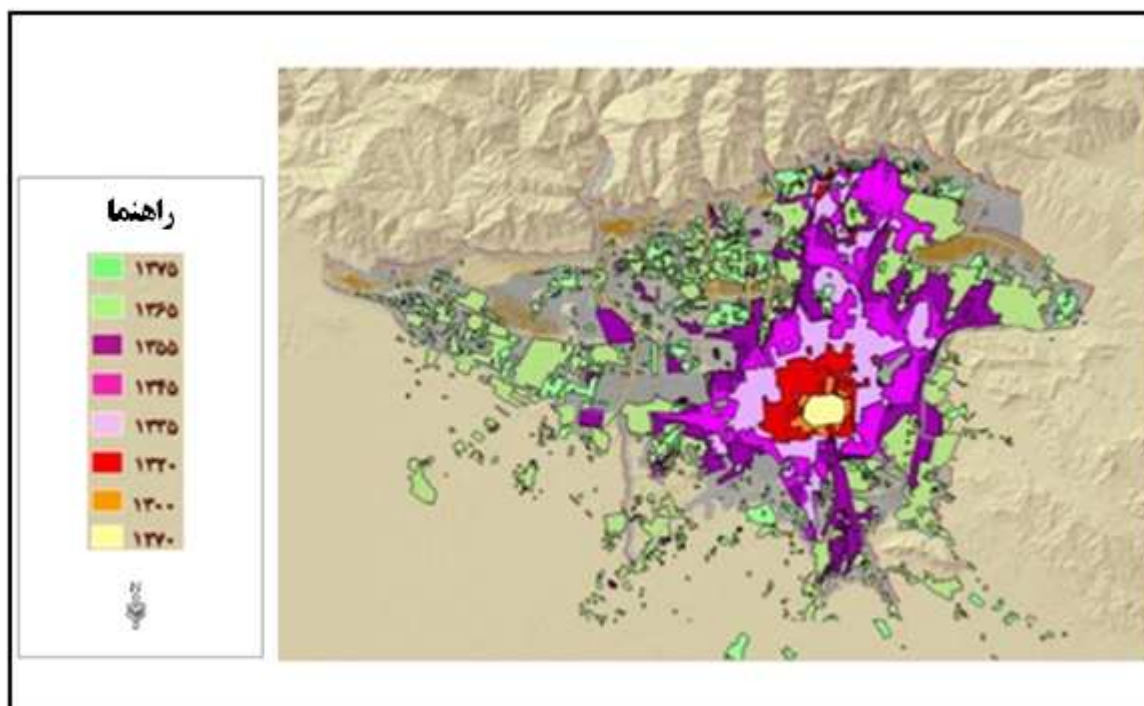
تعداد ۴۰ روستا از سمت شمال در شهر تهران ادغام شده است که شامل:

سوهانک - قلعه فولادی - شیان - باکک - کاظم آباد - ضرابخانه - مبارک آباد - سرخه حصار - ملک فاطمیه - دار آباد - کاشانک - جماران - جمال آباد - منظریه - نیاوران - چیدر - رستم آباد - دروس و سلطنت آباد - چاله هرز - قیطریه - دزاشیب - کامرانیه - حصارک شمیران - دربند - ولنجک - داودیه - یوسف آباد - امیرآباد - قلعه ارامنه - امام زاده قاسم - حدیقه - اراج - لویزان - احتسابیه - ازگل - لارک - اقدسیه - پس قلعه - اوین - درکه می باشند.

تعداد ۲۶ روستا از سمت غرب و شمال غرب در شهر تهران ادغام شده است که شامل:

طرشت - جاوید آباد - سعادت آباد - باغ فیض - قلعه ارامنه کن - ورد آورد - مهر آباد کن - پونک - کاوسییه -

چیتگر- حصارک کن، کن و... می باشد. همچنین تعداد ۲۸ روستا در جنوب شهر تهران ادغام شده است که شامل روستاهای قلعه مرغی - خانی آباد- ابن باویه- یافت آباد - جوانمرد قصاب و... می باشد. در شمال شرق و شرق شهر تهران نیز تعداد ۱۴ روستا مانند: تهران پارس - جوادیه- مجیدآباد- قنات کوثر- قاسم آباد قلعهک- مجیدیه- نارمک- سرخ حصار- رحیم آباد- تلو- خاک سفید- قصر فیروزه به شهر تهران ادغام شده اند. نقشه شماره ۲ روند تحولات کالبدی و توسعه فیزیکی و گسترش شهر تهران در جهات مختلف را از ۱۲۷۰ تا ۱۳۷۵ نشان می دهد.

نقشه شماره ۲: روند تحولات کالبدی شهر تهران طی سال های ۱۳۷۵ - ۱۲۷۰

همان گونه که در نقشه دیده می شود، روند تحولات کالبدی شهر تهران در سال ۱۲۷۰ از هسته اولیه آن، یعنی بازار تهران آغاز گردیده و تا سال ۱۳۵۵ روند گسترش فیزیکی شهر تهران به سمت شرق و شمال شرقی شهر بوده، اما از سال های ۱۳۶۵ به بعد این روند به سمت مناطق غربی و شمال غرب تهران نیز کشیده می شود، که به دلیل اراضی وسیعی که در این منطقه به صورت باغات وجود داشته طی ۲۰ سال روند توسعه و گسترش فضایی کلان شهر تهران، حتی تا مراکز روستایی دهستان سولقان واقع در بخش کن در شمال غرب تهران نیز ادامه می یابد، به طوری که امروزه بسیاری از باغات و اراضی کشاورزی پیرامون و نواحی روستایی اطراف و داخل کلان شهر تهران در سازمان فضایی این شهر ادغام شده و نواحی سکونتگاهی رشد چشم گیری را نشان می دهد.

روند تحولات کالبدی منطقه ۵ تهران

روند تحولات کالبدی منطقه ۵ تهران، بر روی نقشه شماره ۳ طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۴۳ آمده است. با توجه به اطلاعات مندرج در نقشه، اولین نشانه‌های توسعه فیزیکی و گسترش فضایی در سال ۱۳۴۳ در منطقه ۵ تهران، در روستای کن و نواحی جنوبی آن که امروزه به کشت اجباری یا توتستان‌های کن معروف است، ملاحظه می‌شود.

اما آنچه که در این روند تکاملی و توسعه قابل توجه است، این است که روستای کن و در کل ناحیه کن که در ناحیه ۲، شهرداری منطقه واقع می‌باشند، تا حدود بسیار زیادی از روند تحولات کالبدی و تبدیل اراضی روستایی و مزارع آن به بافت‌های مسکونی و ساخت‌های شهری در امان مانده‌اند، که این موضوع نشان از حفظ اراضی روستایی منطقه، علیرغم ادغام فضایی کامل آن در محدوده فیزیکی و کالبدی شهر تهران است.

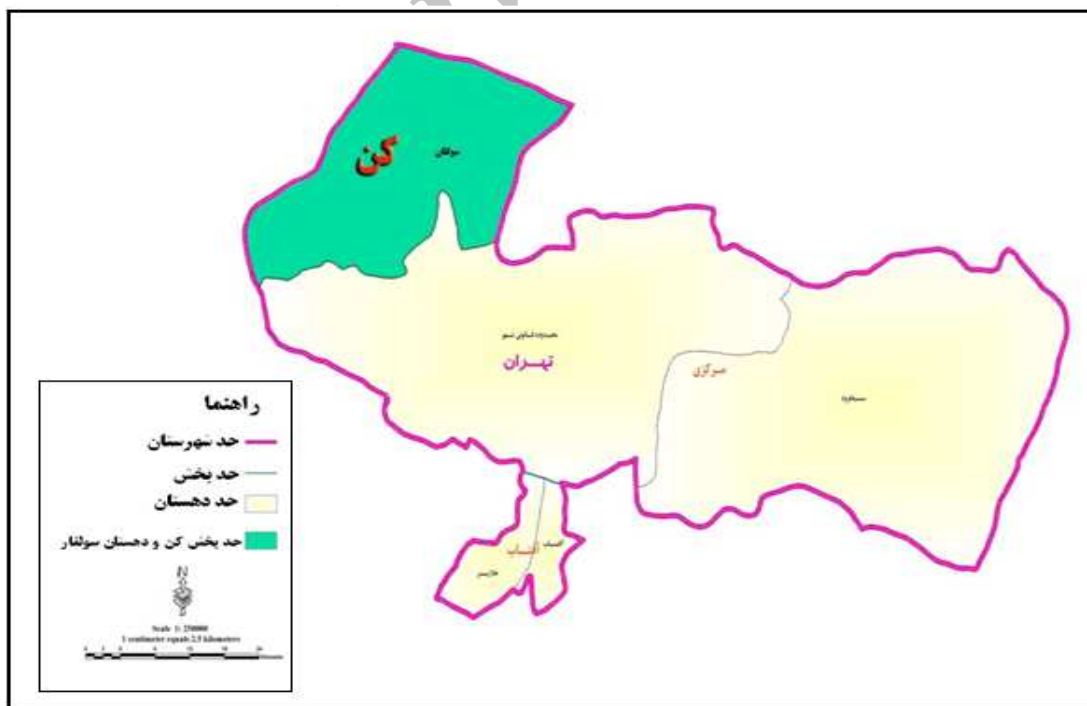
نقشه شماره ۳: روند تحولات کالبدی منطقه ۵ شهر تهران در سال‌های ۸۵-۴۳

از آنجا که روستای کن به عنوان یکی از روستاهای پرجمعیت و یکی از دهستان‌های اصلی بخش کن در گذشته‌های دور مطرح بوده‌است، به منظور مطالعه دقیق‌تر روند تحولات کالبدی- فیزیکی و تغییرات بافت اجتماعی روستای کن، نخست لازم است ویژگی‌های جغرافیایی بخش کن، که در اصطلاح منطقه کن نیز خوانده می‌شود، تشریح گردد.

ویژگی‌های جغرافیایی و تقسیمات سیاسی منطقه

بخش کن به لحاظ موقعیت جغرافیایی در شمال غربی و غرب شهر تهران واقع شده‌است، به طور کلی منطقه کن به عنوان بخش کن، نیز نامیده می‌شود شامل مناطق ۵، ۲۱، ۲۲ و شمال منطقه ۱۸ می‌باشد. در واقع به دلیل قرارگیری مناطق وسیعی از بخش کن، در شمال غربی تهران، بسیاری از این مناطق در کوهپایه‌های ارتفاعات البرز میانی واقع شده‌اند و در زمستان‌ها، دارای آب و هوای سرد و خشک می‌باشند. به لحاظ تقسیمات سیاسی بخش کن که یکی از بخش‌های سه گانه شهرستان تهران محسوب می‌شود، دارای دو حوزه عملکردی و سیاسی روستایی و شهری می‌باشد.

حوزه روستایی منطقه کن شامل دهستان سولقان است که به عنوان مرکز بخش کن نیز قابل معرفی است و روستای سولقان، به عنوان پرجمعیت‌ترین روستای این دهستان در فاصله ۱۰ کیلومتری از شمال غربی شهر تهران، در مسیر جاده آسفالت‌آه امامزاده داوود و در کنار رودخانه کن در محدوده ۲۵ ساله آزاد نشده منطقه ۵ شهرداری تهران قرار دارد (نظریان، ۱۳۷۰: ۱۲۸).

نقشه شماره ۴: موقعیت بخش کن در شهرستان تهران

روستای مستقل کن، ویژگی‌های جمعیتی و جمعیت حوزه روستایی بخش کن و دهستان سولقان روستای کن در شمال غربی تهران و در ناحیه ۲ شهری منطقه ۵ تهران واقع شده است و به لحاظ جغرافیایی، منطقه‌ای کوهپایه‌ای محسوب شده و تقریباً نزدیک به دامنه‌ی رشته کوه البرز واقع شده است. محدوده‌ی کن از ایستگاه یخچال شروع می‌شود و تا محله بالان ادامه دارد. در شمال کن، شهران و در جنوب آن منطقه ۲۲ یعنی دهکده المپیک قرار دارد. شمال این منطقه به ارتفاعات ۲۰۰۰ متر از سطح دریا و جاده سولقان ختم می‌شود. در جنوب به شهرزیا و از شرق به شهران و بزرگراه ایران پارس و از غرب به اتوبان همت و دهکده‌ی المپیک منتهی می‌شود. این منطقه در محدوده‌ای دره‌ای شکل واقع شده و در بالا دست آن محلات قدیمی قرار دارد.

نزدیک‌ترین راه دسترسی به کن بزرگراه ایران پارس - فلکه دوم شهران و خیابان کوهسار است. اگر مسیر خود را به طرف جاده سولقان ادامه دهید، بعد از عبور از اولین پل و درست در سمت چپ جاده خاکی باریکی شما را به عمق روستا و پل حاج محمدعلی هدایت می‌کند. در سال ۱۳۴۵ شهرستان تهران، دارای دو بخش حومه و کن بوده که در این میان بخش کن، دارای سه دهستان به نام‌های سولقان، طرشت و وردآورد بوده است.

بر اساس نتایج سرشماری‌های مرکز آمار ایران، دهستان سولقان در سال ۱۳۴۵ دارای ۲۹ روستا بوده که جمعاً جمعیتی معادل ۸۹۶۱ نفر را دارا می‌باشد، همچنین روستای کن در این سال به عنوان یکی از ۲۹ روستای دهستان سولقان، با ۴۲۰۶ نفر جمعیت در بخش کن واقع شده بود.

در سال ۱۳۵۵ بخش کن دارای سه دهستان به نام‌های کن، سولقان و وردآورد بوده است. در این سال شهرستان تهران جزء استان مرکزی بوده است. در سال ۱۳۵۵ دهستان سولقان، دارای ۳۲۶۱ نفر جمعیت و ۶۷۷ خانوار بوده که جمعاً دارای سیزده روستا می‌باشد. همچنین در این دهستان، کن دارای جمعیتی معادل ۵۰۷ نفر و ۱۰۰ خانوار بوده است. در سال ۱۳۶۵ در مجموع بخش کن دارای سه دهستان به نام‌های کن، سولقان و وردآورد بوده است که دهستان سولقان ۲۲۰۴ نفر جمعیت و ۴۴۳ خانوار داشته، که در این سال دهستان کن با جمعیت معادل ۶۴۶ نفر و ۱۰۳ خانوار جزء تقسیمات سیاسی بخشدارای کن به همراه دهستان وردآورد قرار گرفته است. همچنین دهستان سولقان در سال ۱۳۷۵ به عنوان مرکز بخش کن دارای ۲۴۹۳ نفر جمعیت و ۵۳۰ خانوار بوده است که در مجموع سیزده روستا را شامل می‌شده است که تنها یازده روستا دارای سکنه بوده‌اند. جمعیت حوزه شهری بخش کن شامل مناطق شهری ۵، ۱۸، ۲۱ و ۲۲ در حدود کن ۱۱۹۳۳۳۳ نفر را شامل می‌شود.

جمعیت روستای کن در سال ۱۳۳۵ بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، برابر ۳۳۳۴ نفر بوده است. این میزان جمعیت در سال ۱۳۴۵ معادل ۴۲۰۶ نفر و ۹۱۴ خانوار بوده

است. روستای کن در سال ۱۳۵۵ در تقسیمات سیاسی کشوری به عنوان دهستان شناخته شده است و در مجموع ۵۰۷ نفر جمعیت و ۱۰۰ خانوار در آن ساکن بوده اند. در سال ۱۳۶۵ دهستان کن در مجموع جمعیتی بالغ بر ۶۴۶ نفر و ۱۰۳ خانوار را در دو روستای امامزاده داوود و کیگاہ را در خود جای داده بود. این روستا به عنوان بخشی از محله کن به همراه محلات شمال کن (باغات کن) و کشت اجباری در جنوب کن در سال ۱۳۸۱ دارای جمعیتی معادل ۳۶۹۶۹ نفر بوده (طرح تفصیلی منطقه ۵، ۱۳۸۵) که این میزان جمعیت در سال ۱۳۸۵، طبق اظهارات اعضای شورایی محله بالغ بر ۴۰ هزار نفر اعلام شده است. با توجه به میزان جمعیت روستا و بخش کن، این روستا طی ۵۰ سال رشد جمعیتی معادل ۳/۶۸ درصد را نشان می دهد که نشان از روند بالای میزان مهاجرت ها و رشد طبیعی در این روستا است.

به طور کلی روستای کن از سال های بسیار دور، جزء یکی از محلات اصلی شهرداری منطقه ۵ شهر تهران قرار گرفت و طی سال های مختلف به دلیل رشد فزاینده جمعیت مهاجر (داخلی - خارجی) به عنوان یکی از مهاجر پذیرترین نقاط روستایی شهر تهران شناخته می شود.

بر اساس مطالعات میدانی، مطالعات اسنادی و تهیه پرسشنامه در روستای کن و در کل محله کن از میان جمعیت ۴۰ هزار نفری، دو گروه عمده مهاجر در این محله شناسایی شده است، که در مجموع ۷۰٪ کل جمعیت محله را در بر می گیرند. گروه های مهاجر از داخل کشور در حدود ۵۰٪ درصد و گروه های مهاجر افغان در منطقه ۲۰٪ درصد از کل جمعیت مهاجر را تشکیل می دهند. عمده مهاجرت ها به این محله از استان ها و شهرهای غربی کشور بوده است، به طوری که بر اساس نتایج حاصله از تکمیل پرسشنامه ها و نیز بر اساس اظهار نظر اعضای شورایی محله کن، در حدود ۵۰٪ درصد از مهاجرین، عمدتاً جزو گروه های فاقد مهارت های اصلی شغلی بوده و بسیاری از مهاجرین به عنوان کارگر ساده در بخش فعالیت های ساختمانی و کشاورزی در سطح منطقه ۵ و محله کن فعالیت دارند. این گروه مهاجر جمعیتی در حدود ۲۰ هزار نفر را تشکیل می دهند که عمدتاً در روستای کن ساکن می باشند.

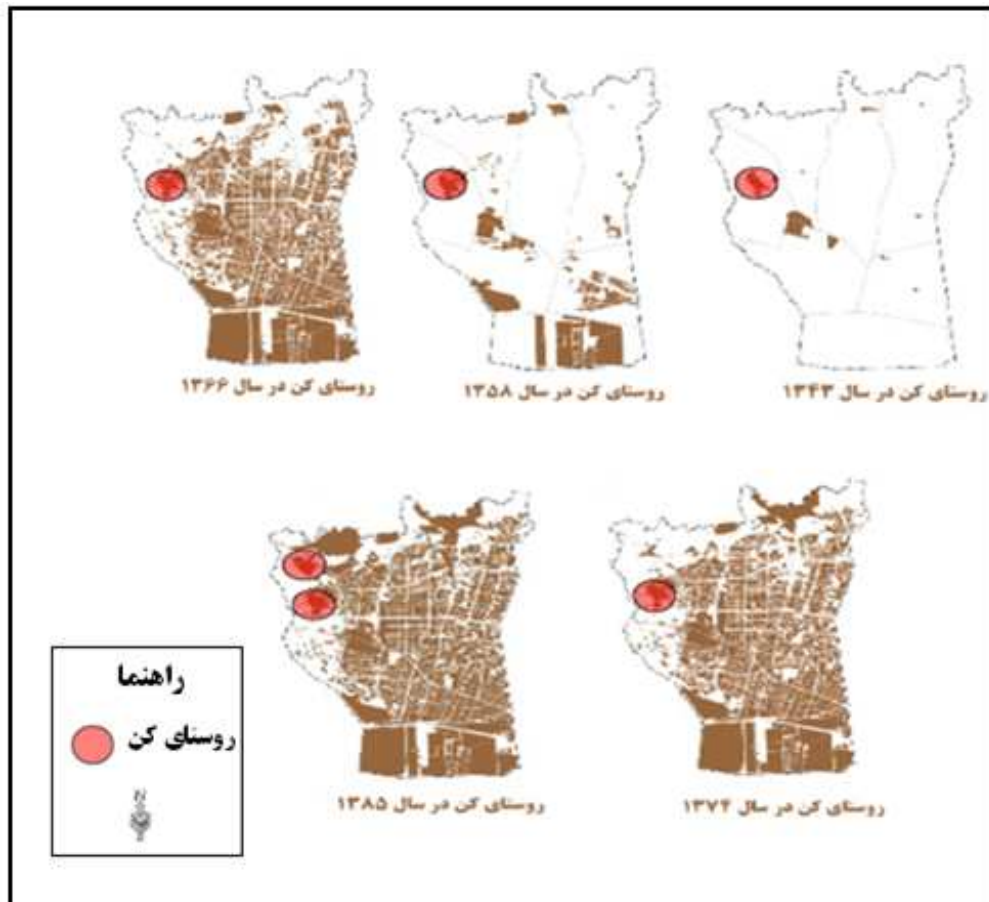
به طور کلی از ۱۰ سال گذشته آمار مهاجرت از شهرستان ها به سوی شهر تهران افزایش چشم گیری داشته است و در این روند مهاجرانی که از توان مالی کمتری برخوردار بوده اند در قصبه های حواشی تهران به ویژه باغات روستای کن اقامت گزیدند، ضمن اینکه مهاجرین افغان نیز از سال ها پیش با اقدام به حاشیه نشینی و ازدواج با دختران مهاجرین شهرستانی به گونه ای ادغام شده و قصبه های حاشیه شهر را به پایتخت وصل نمودند. بدین ترتیب به گواهی اهالی محله کن و افراد بومی، آمار فعلی سکنه این منطقه دهها برابر آمار افراد بومی ساکن در کن است، که اتفاقاً بخش اعظمی از ویرانی باغ ها و توستان های این منطقه به دلیل حضور این گروه از مهاجرین می باشد. این گروه مهاجر، براساس مطالعات میدانی و اظهارات اعضای شورایی محله کن، در حدود ۲۰٪ درصد جمعیت مهاجر را تشکیل

می‌دهند که جمعیتی در حدود ۸ هزار نفر را در بر می‌گیرند. این میزان جمعیت گروه مهاجر در سال ۱۳۸۱، در محله شمال کن یا باغات کن ۶۱۷۶ نفر بیان شده است که نشان از رشد روند مهاجرت در این منطقه دارد.

به طور کلی در حال حاضر حضور این دسته از مهاجرین علاوه بر معضلات زیست‌محیطی و خساراتی که به باغات و توتستان‌های این منطقه وارد می‌آورند، معضلات، مشکلات و ناهنجاری‌های اجتماعی بسیار زیادی را نیز منطقه ایجاد کرده است، به طوری که بر اساس اظهارات اعضای شوراییاری محله میزان جرایم در منطقه و روستا افزایش داشته است.

ویژگی‌های کالبدی روستای کن

به طور کلی سیر تحولات کالبدی روستای کن را می‌توان این‌گونه بیان نمود که، روستای کن به عنوان هسته اولیه جمعیتی و سکونتگاهی منطقه ۵ تهران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است. این روستا از سال ۱۳۴۲ به بعد جزو یکی از نواحی منطقه ۵ معرفی شده است. این روستا توانسته طی یک دوره ۴۰ ساله از سال ۱۳۴۳ تا ۱۳۸۵ بافت سنتی روستایی - شهری خود را حفظ نماید. به گونه‌ای که این روستا هیچ‌گونه توسعه کالبدی و فضایی را نپذیرفته است و تنها قسمتی از باغات کن به دلیل حضور گروه‌های مهاجر افغان ساخت و سازهای غیراصولی داشته و سازه‌هایی نیز در توتستان‌های کن در ناحیه جنوب روستا، محله کشت اجباری توسط صاحبان اراضی ایجاد شده است. روند تحولات کالبدی این روستا طی سال‌های ۸۵-۱۳۴۳ در نقشه شماره ۵ نشان داده می‌شود. همان‌گونه که در نقشه شماره ۵ مشاهده می‌شود، روستای کن در شمال غربی منطقه ۵ تهران واقع شده است و طی دوره‌های مختلف گسترش فضایی و کالبدی منطقه ۵، همچنان توانسته بافت سنتی و طبیعی خود را حفظ نماید به گونه‌ای که بیشترین اراضی این روستا و محله همچنان به عنوان اراضی کشاورزی محسوب می‌شوند و محلی برای گردش و تفرج ساکنین و شهروندان تهرانی و اهالی روستا محسوب می‌گردد.

نقشه شماره ۵: روند تحولات کالبدی روستای کن ۸۵-۱۳۴۳

مقایسه و تحلیل یافته‌ها:

در طی پنجاه سال گذشته به دلیل رشد فزاینده شهرنشینی و میزان بالای مهاجرت‌ها به شهر، توسعه فضایی و کالبدی به یکی از مهم‌ترین چالش‌های شهری مبدل شده است. در پی توسعه فضایی شهرها، مناطق زیادی در پیرامون و نواحی روستایی به دلیل گسترش فزاینده شهرها در کالبد شهرهای بزرگ ادغام شده‌اند که این امر سبب دگرگونی در ساختار اجتماعی- فرهنگی، و نیز تغییرات در بافت و کالبد نواحی و در پیرامون روستاها گشته است. در ایران نیز این روند با سرعت بسیار زیادی رو به گسترش است به طوری که کلان‌شهر تهران، از سال ۱۳۴۵ تا به امروز نزدیک به ۱۰۸ روستا را در کالبد خود به دلیل توسعه سریع فضایی و کالبدی ادغام نموده است که این امر نتایج اجتماعی و فرهنگی بسیار زیادی را برای کلان‌شهر تهران در پی داشته که می‌توان به رشد افسارگسیخته کالبدی شهر، مهاجرت نواحی پیرامون و روستاها به شهر، دگرگونی در ساختار اجتماعی و فرهنگی، معضلات اجتماعی و بزه‌کاری و بسیاری از مشکلات دیگر اشاره کرد، که همگی در اثر توسعه لجام گسیخته کالبدی منطقه پدید آمده

است. روستای کن به عنوان روستای مورد مطالعه، از جمله نواحی روستایی است که برخلاف ادغام کالبدی کامل در کلان‌شهر تهران از سال ۱۳۴۵ تا به امروز همچنان توانسته است بافت سنتی روستایی خود را حفظ نموده و نه تنها روستایی مهاجر فرست نبوده، بلکه برعکس به دلیل حفظ اراضی کشاورزی و باغات خود توانسته است طی سالیان گذشته پذیرای گروه‌های مهاجر از داخل و خارج از مرزهای کشور باشد، که این مسأله در جای خود قابل تأمل بوده و نشان می‌دهد که روستای کن دارای ویژگی‌های متمایزی نسبت به دیگر روستاهای پیرامونی شهر می‌باشد که این موضوع بیشتر بر روی ساختار اجتماعی آن به دلیل تنوع گروه‌های مهاجرنشین این منطقه تأثیرگذار بوده است.

آزمون فرضیه‌ها

در این تحقیق سه فرضیه در ارتباط با روستای کن مطرح گردیده است که این فرضیه‌ها با توجه به مطالعات صورت گرفته، همچنین گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و میدانی و با توجه به نگرش سیستمی پاسخ داده شده است.

آزمون فرضیه اول

- به علت موقعیت طبیعی و ویژگی‌های اجتماعی، روستای کن از دیگر روستاهای شهر متمایز است. در واقع می‌توان عنوان نمود که روستای کن به علت موقعیت طبیعی و ویژگی‌های اجتماعی با دیگر روستاها متفاوت می‌باشد. زیرا روستای کن طی ۴۰ سالی که از گسترش کالبدی منطقه ۵ می‌گذرد همچنان توانسته است بافت فیزیکی روستایی خود را حفظ نموده و از این جهت می‌توان گفت که به لحاظ موقعیت طبیعی از دیگر روستاهای شهر متمایز است. این فرضیه کاملاً بر اساس نقشه روند تحولات کالبدی روستای کن و نواحی آن قابل اثبات می‌باشد. اما در زمینه ساختار اجتماعی روستای کن، به دلیل مهاجرپذیری زیاد خود دچار تحولاتی گردیده است که این تحولات بیشتر در بین گروه‌های مهاجرنشین نمایان بوده و تا حدی توانسته است بافت منظم اجتماعی منطقه را تحت تأثیر قرار دهد. به طور کلی اینکه، یک روستا توانسته است بر اساس موقعیت فیزیکی و طبیعی خود تا این حد پذیرای گروه‌های مهاجر باشد در نوع خود جالب توجه بوده، اما از نگاهی دیگر نیز می‌توان عنوان نمود که زیرساخت‌های مناسب جهت جلوگیری از چنین روند توسعه مهاجرت و دخالت در اراضی زراعی در این روستا وجود نداشته و طرح ساماندهی مناسبی برای آن تعریف نشده است و این یک نقطه ضعف در مدیریت توسعه روستایی و منطقه شهری محسوب می‌شود.

آزمون فرضیه دوم

- علیرغم اینکه روستای کن در محدوده خدماتی و فیزیکی شهر تهران قرار دارد، هنوز هم مورفولوژی روستایی خود را حفظ کرده است.

روستای کن به طور کامل در کالبد کلان شهر تهران ادغام شده است، موضوع اساسی این است که چرا علیرغم اینکه در محدوده خدماتی ناحیه ۲ شهرداری منطقه ۵ تهران واقع گردیده، نتوانسته از خدمات شهری مطلوب برخوردار باشد؟ این امر دلایل مختلفی دارد که باعث شده است، این روستا محرومیت های زیادی را از لحاظ خدمات مناسب شهری داشته باشد که بارزترین علت های آن : عدم دسترسی آسان به محلات روستا، بافت فیزیکی کاملاً فرسوده، نگرش اهالی بومی منطقه به حفظ سنتی باغات، اوقافی بودن اراضی زیادی در شمال و جنوب کن، محدودیت فیزیکی طبیعی باغات و اراضی روستایی به دلیل همجواری با رودخانه و دره کن از سمت غرب همچنین محدودیت های ساخت و ساز که توسط مسئولین شهرداری در این روستا و باغات آن در دستور کار قرار دارد اشاره نمود که همگی سبب گردیده تا روستای کن همچنان مورفولوژی روستایی خود را حفظ نماید و از طرفی در روند نوسازی و تامین زیرساخت های شهری و عمرانی مطلوب قرار نگیرد.. به گونه ای که اعضای شورایی محله نیز عنوان داشته اند که همیشه از طرف مسئولین برخورد دوگانه ای با روستا شده است به طوری که نه به طور کامل این منطقه را بافت شهری اعلام می کنند تا از خدمات شهری بهره مند شوند و نه به طور کامل به عنوان منطقه روستایی معرفی شود تا از تسهیلات کشاورزی برای توسعه روستایی استفاده گردد.

آزمون فرضیه سوم

ادغام فضایی روستای کن در ساختار کلی کالبدی شهر تهران، نتوانسته بافت کالبدی آن را تغییر دهد. در طول مراحل مطالعه آمده است: روستای کن به دلیل آنکه از توسعه فضایی چندانی برخوردار نبوده و راههای دسترسی به اراضی آن وضعیت مطلوبی نداشته اند، نتوانسته است در سالیان گذشته کاربری کشاورزی و کارکردهای روستایی و سنتی گذشته خود را حفظ نماید. روند تحولات کالبدی روستای کن و محلات آن بر روی نقشه تحولات کالبدی روستای کن گویای این مطلب است که، از سال ۱۳۴۵ روستای کن به عنوان هسته اصلی توسعه منطقه ۵ معرفی گردیده است و در شمار یکی از نواحی شهری محسوب شده است، اما به دلیل محدودیت های توسعه فیزیکی منطقه، همچنین باورهای سنتی اهالی بومی منطقه و نیز محدودیت های ساخت و ساز که توسط مسئولین شهرداری منطقه اعمال می گردد، با توجه به ادغام فضایی در ساختار کالبدی شهر تهران، نتوانسته است بافت کالبدی روستایی خود را طی سالیان متمادی حفظ نموده و به عنوان منطقه و روستایی با شرایط ویژه مطرح باشد.

منابع

- ۱- اطلس شیب، ۱۳۶۴، موسسه جغرافیایی دانشگاه تهران.
- ۲- رضوانی، علی اصغر، ۱۳۸۱، روابط متقابل شهر و روستا، مطالعات شهری و منطقه‌ای، انتشارات ماکان.
- ۳- زیاری، کرامت ا.، ۱۳۸۲، برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری، انتشارات سمت.
- ۴- شکویی، حسین، ۱۳۸۴، اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا، جلد اول، انتشارات گیتاشناسی.
- ۵- شکویی، حسین، ۱۳۸۵، دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، انتشارات سمت.
- ۶- شیعه، اسماعیل، ۱۳۸۶، مقدمه‌ای بر مبانی برنامه‌ریزی شهری، انتشارات دانشگاه علم و صنعت
- ۷- صرافی، مظفر، ۱۳۶۴، سیری در مباحث توسعه فضایی با نگاهی ویژه به طرح آمایش سرزمین، چاپ اول، تهران، سازمان برنامه و بودجه.
- ۸- طرح تفصیلی منطقه ۵ تهران، ۱۳۸۵، معاونت شهرسازی و معماری شهرداری، مهندسین مشاور شارمند.
- ۹- مجتهدزاده، غلامحسین، مقدمه‌ای بر اصول و مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای.
- ۱۰- پور محمدی، محمد رضا، ۱۳۸۵، برنامه ریزی کاربری اراضی شهری، انتشارات سمت
- ۱۱- نظریان، اصغر، ۱۳۷۰، مقاله گسترش فضایی شهر تهران و پیدایش شهرک‌های اقماری، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، دانشگاه تربیت معلم.
- ۱۲- نظریان، اصغر، ۱۳۸۵، جغرافیای شهری ایران، انتشارات پیام نور.